
**MTA Law Working Papers
2021/3**

**Párhuzamok: kirekesztő populista nacionalizmus az
Egyesült Királyságban és Magyarországon**

Majtényi Balázs

ISSN 2064-4515

http://jog.tk.mta.hu/mta_lwp

Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiválósági Kutatóhely

Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

Centre for Social Sciences – MTA Centre of Excellence

Eötvös Loránd Research Network

Majtényi Balázs

Párhuzamok: kirekesztő populista nacionalizmus az Egyesült Királyságban és Magyarországon*

A 2008-as gazdasági válságot követően, világszerte különböző globális, regionális és helyi társadalmi folyamatok hatásai segítették a kirekesztő populista nacionalista mozgalmak térfoglalását.¹ Ezek a mozgalmak Európában is jelen vannak, és veszélyeztetik az alkotmányos demokráciák, valamint az Unió intézményi rendjét. E tanulmány szemben más szakirodalmi álláspontokkal² amellett érvel, hogy a populista nacionalizmus regionális különbségektől függetlenül³ akár Nyugat-Európa és Észak-Amerika országában is alááshatja az alkotmányos demokrácia intézményeit. Az autoriter fordulat így nem kizárólag Kelet-Közép-Európa államait fenyegeti.

A következőkben két nyilvánvaló válságjelenség, a Brexit és a 2010 utáni magyar autoriter közjogi fordulat, példáján keresztül írok a kirekesztő populista nacionalizmus veszélyeiről és a két folyamat összehasonlíthatóságáról. A tanulmányban e két esetben a nemzeti identitás átalakulását és annak az alkotmányos intézményekre gyakorolt hatásait elemzem. Ezt a két történetet amiatt emelem ki, hogy szemléltessem: a különböző országokban zajló társadalmi változások hatásai új és régi demokráciákban egyaránt megkérdőjelezhetik az alkotmányos identitást és a kialakult intézményi struktúrákat, s ahogy azt a magyar példa bizonyítja, gyökeresen átalakíthatják azokat. Álláspontom szerint a Brexitet, illetve annak az alkotmányos intézményekre gyakorolt hatását nem lehet egyedülálló, a kontinenstől elszigetelt jelenségnek tekinteni, a magyar autoriter fordulatot pedig nem lehet csak az új tagállamokat fenyegető veszélyforrásként emlegetni. A tanulmányban nem állítom azt, hogy a két országban ugyanazok a folyamatok játszódnak le, illetve azt sem, hogy a Brexit utóélete egy a magyar példához hasonló közjogi identitáshoz és átalakuláshoz vezet majd, azt viszont igen, hogy a két országban zajló folyamatok, a fontos különbségek ellenére, meglepő párhuzamokat mutatnak. Ez annak ellenére is igaz, hogy nyilvánvaló különbségek vannak egy autoriter állam (Magyarország), és egy

---

* E tanulmánya *Barátból ellenség? Az EU megítélésének változása a hazai közjogi fordulat és a Brexit tükrében* című Bolyai-kutatás keretében született. A szöveg egy rövid, publicisztikaként megírt változata 2021. március 5-én megjelent az *Élet és Irodalom* hasábjain *A kezdet és a vég: Kirekesztő populista nacionalizmus az Egyesült Királyságban és Magyarországon* címmel.

¹ Margit Feischmidt, Balázs Majtényi, Introduction in Margit Feischmidt, Balázs Majtényi, *The Rise of Populist Nationalism: Social Resentments and Capturing the Constitution in Hungary* (CEU Press: 2019) 1-10.

² Bart Bonikowski, Ethno-nationalist populism and the mobilization of collective resentment. *British Journal of Sociology*, 2017, 68(S1), 190.

³ Lásd a témához, Bart Bonikowski, Ethno-nationalist populism and the mobilization of collective resentment. *British Journal of Sociology*, 2017, 68(S1), 182.

alkotmányos demokrácia (az Egyesült Királyság) között, ám ettől még – úgy vélem – a két országban zajló történések és narratíváik nagyon is összevethetők egymással.

Az Egyesült Királyságban a 2008-as gazdasági válság és az azt követő megszorítások hatására megerősödő kirekesztő populista nacionalizmus a 2016-os Brexit népszavazás révén tudott saját alakot ölteni, majd egyre jobban beférkőzni a mainstream politikába, és a népszavazás hosszú utóéletét is meghatározza.

Magyarországon a kirekesztő populista nacionalizmus a FIDESZ-KDNP 2010-es hatalomra jutása után fokozatosan kiépülő autoriter rezsim meghatározó lényegévé vált. A pártszövetség által a kétharmados többség birtokában elfogadott 2011-es Alaptörvény, az első olyan, a 2008-as gazdasági válságot követően megalkotott uniós tagállami alkotmány, ami a -- válság hullámain a mainstream politikába érkező -- populista nacionalista mozgalmaknak a vezérlő elvére, az etnikai értelemben meghatározott nemzet akarataira – és ellenségeinek a keresésére – alapozza az új politikai rendszert.

A következőkben arról is írok, hogy a kirekesztő populista nacionalista politikusok miként próbálják céljaik érdekében a nemzeti identitást újradefiniálni, valamint, hogy a nemzet kivételességének az egykori nagysághoz kötődő tudata miképp kövezi ki azokat az utakat, amelyekre az Egyesült Királyság és Magyarország lépett. Az identitást mindig sajátos kulturális, történelmi és földrajzi sajátosságok befolyásolják, ezekre viszont különféle narratívák építhetők, köztük olyanok is, amelyek a nemzeti történelem befogadó és olyanok is, amelyek annak kirekesztő olvasatát kínálják. A kirekesztő populista nacionalizmus politikája utóbbira építi a legitimitációját.

Kirekesztő populista nacionalizmusok

E szöveg populista nacionalizmus alatt az etnikai nacionalizmus olyan kirekesztő formáját érti, amely a nemzeti összetartozás érzését a 'mi' és az 'ők' közötti különbségtételre és az ebből adódó ellenségképre alapozza.⁴ Valamennyi politikai rendszernek szüksége van egy olyan identitás megkonstruálására, amelyre hivatkozva a rendszer cselekszik. A közös azonosság meghatározása, így az állam nemzeti identitásának definiálása, történhet döntően a másokkal való szembeállításra (otherization) alapozva is.⁵ Ilyenkor azt, hogy *Ki vagyunk mi?*, a velünk szembeállónak tekintett *másokhoz* képest határozzuk meg. Az így keletkező identitások, alapvetően a társadalmi egyenlőtlenségek felszámolására irányuló politikák totális kudarcából táplálkozhatnak. A

---

⁴ Cynthia Miller-Idriss, *The Global Dimensions of Populist Nationalism*, *The International Spectator*, 2019, 54:2, 20.

⁵ Balázs Majtényi, *Alkotmányos értékek játszámája*, *Fundamentum* 2017 (21)1-2, 37-44.

populista nacionalista mozgalmak az alkotmányos demokráciák befogadó értékeivel szembenálló kirekesztő morális elvekre építik a politikáikat.⁶

A populista nacionalista politikusok a társadalmi törésvonalak elmélyítésében, a társadalom polarizálásában és az ellenségként megnevezettek démonizálásában érdekeltek. Mozgalmaikat áthatja a nép egyediségére, kivételességére hivatkozás és e kivételesség másokkal szembeni hangsúlyozása, azaz egy olyan diszkurzív stratégia, amely a társadalom és az elitek/korábbi elitek közötti ellentétből kovácsol politikai tőkét.⁷ Narratíváikat erősíti, hogy nem reflektálnak a múlt bűneire, illetve a nemzet „nagyságát” s a dicső múltat visszhangzó történelemoktatás és emlékezetpolitika is. E mozgalmak megerősödését magyarázza, hogy azok az emberek félelmeit felerősítik, – a már említett 2008-as és más gazdasági válságok kapcsán –, és az általuk megalkotott ellenségképpel kapcsolják össze.

A populizmust sovány normatív tartalma miatt gyakran nem tekintik önálló ideológiának,⁸ Mudde és Kaltwasser szerint az emiatt különböző ideológiákba ágyazódik,⁹ a fentebb tárgyalt kirekesztő etnikai nacionalizmus tökéletes „gazdatestet” kínál a populizmus számára. A kirekesztő nacionalizmus e fajtája populistának a határozott elit- és intézmény- és pluralizmus ellenessége és a nép általános akarata – ebben az esetben rendszerint az etnikai nemzet akarata – való hivatkozás miatt tekinthető. (E mozgalmak elitellenes retorikáját az sem befolyásolja, hogy egyes populista nacionalista vezetők, például Boris Johnson vagy Orbán Viktor, aligha tekinthetők a nép egyszerű gyermekeinek.¹⁰) Ebből a tulajdonságából következik a populista nacionalizmus szembefordulása az alkotmányos demokrácia intézményeivel, például a parlamentekkel és a bíróságokkal.¹¹ E a mozgalmak a liberális demokráciák intézményei keretein belül ezekkel az intézményekkel szemben mobilizálják a híveiket.¹²

A nép általános akarata való hivatkozás és a többségi döntéshozatal támogatása azt sem jelenti, hogy a nép valódi akarata a szavazatok túlnyomó többségében tükröződne. 2010-ben a Fidesz–KDNP pártszövetség a szavazatok 52,73 %-ával az aránytalan magyar választási rendszernek köszönhetően a parlamenti helyek kétharmadát szerezte meg. E választási sikert a megalakuló kormány forradalmi jelenségűnek nyilvánította, és a Nemzeti Együttműködés Nyilatkozatában a

---

⁶ Bart Bonikowski, Ethno-nationalist populism and the mobilization of collective resentment, *British Journal of Sociology* 2017, 68(S1), 185.

⁷ Bart Bonikowski, Ethno-nationalist populism and the mobilization of collective resentment. *British Journal of Sociology* 2017, 68(S1), 186.

⁸ Bart Bonikowski, Ethno-nationalist populism and the mobilization of collective resentment. *British Journal of Sociology* 2017, 68(S1), 185.

⁹ Cas Mudde, Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism: A Very Short Introduction*. (Oxford University Press: 2017) 4.,

¹⁰ Berend, Ivan T. *A Century of Populist Demagogues: Eighteen European Portraits, 1918–2018*. (Central European University Press: 2020).

¹¹ Lásd a témához, Bart Bonikowski (2017) Ethno-nationalist populism and the mobilization of collective resentment. *British Journal of Sociology* 68(S1), 185.

¹² Cas Mudde, Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism: A Very Short Introduction*. (Oxford University Press: 2017) 2.

szavazófülkék forradalmának nevezte.¹³ A pártszövetség a kétharmados sikert – az átalakuló választási rendszer hathatós támogatásával – 2014-ben a szavazatok 44,87%. és 2018-ban a szavazatok 49,27%-val ismételte meg.¹⁴ A 2016-os Brexit népszavazás is az igenekszerény 51,9%-os többségét hozta, a regionális különbségeket jelzi, hogy Skócia lakosságának 62 %-a, Észak Írország lakosságának pedig 55,8 %-a maradás mellett tette le a voksát.

A rezsimeként működő populista nacionalizmus magyarországi változata jól mutatja, hogy a már említett intézményellenesség nemcsak az alkotmányos demokrácia intézményeinek az ellehetetlenítését célzó törekvésekben nyilvánulhat meg, hanem annak ambiciózus célkitűzései vannak a kulturális szférában is.

A populista nacionalizmus számára fontos a szimbolikus térfoglalás, az intézmények kulturális gyökereinek a meghatározása és az emlékezhelyek átalakítása, így az elitellenesség nem korlátozódik csupán a politikára, hanem a tudományra, a művészetekre, a gazdaságra vagy a médiára is kiterjed. A magyar közjogi fordulatot is meghatározza az establishment-ellenesség és a demokratikus intézmények iránti bizalmatlanság. A magyarországi populista nacionalizmusnak nyilvánvaló célkitűzésévé vált a kulturális intézmények és minden, a kormányhoz képest valamelyes autonómiával rendelkező intézmény megszállása. Ha a populista nacionalizmus szilárdan megveti a lábát egy mainstream kormányzó politikai erőn belül. például az angol konzervatív pártban, vagy rezsimeként működik (mint a magyarországi autoriter rendszer), akkor az az elitellenesség fenntartásához egyre jobban rászorul az olyan külső ellenségek megnevezésére vagy megalkotására, mint a transznacionális és nemzetközi intézmények, vagy éppen a „háttérhatalmak”.

E kirekesztő nyelvezetet – általánosságban is – hatalomtechnikai célokból használhatják fel politikusok és kormányok a független intézményekkel szemben hatalmuk megerősítésére, ami ma a Brexittel járó közjogi válságnak is kétségkívül a kísérője. Utalhatunk itt például Nigel Farage megnyilvánulásaira, aki a Brexit-szavazás eredménye után a „valódi” nép győzelméről beszélt.¹⁵ Ezzel összekapcsolódva jelent meg az azzal való riogatás, hogy az intézmények (parlament, bíróságok) a – másokkal szemben konstruált – nép elárulására és a Brexit elszabotálására készülnek. Az Egyesült Királyságban a Brexit népszavazást követően erősödött a parlament és a kormány közötti bizalmatlanság; a 2019-es választás megelőzően utóbbi igyekezett saját magát a nép közvetlen akarata megtestesítőjeként beállítani. A 2019-es általános választáson a „Hajtsuk végre a Brexitet” szlogennel kampányoló Johnson elsöprő, a konzervatív párt által 32 éve nem látott mértékű sikert aratott, igaz ezt a szavazatoknak mindössze 44 %-nak a megszerzése

---

¹³ Az Országgyűlés 1/2010. (VI. 16.) OGY politikai nyilatkozata a Nemzeti Együttműködésről. https://2010-2014.kormany.hu/download/d/56/00000/politikai_nyilatkozat.pdf#!DocumentBrowse

¹⁴ Kazai Z. Viktor, Blaming the People is not a Good Starting Point: A reflection on Prof. Weiler's editorial, *VerfBlog*, 2020.08.08., <https://verfassungsblog.de/blaming-the-people-is-not-a-good-starting-point/>.

¹⁵ Zoe Williams, Nigel Farage's victory speech was a triumph of poor taste and ugliness, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jun/24/nigel-farage-ugliness-bullet-fired>

jelentette, ami végleg lezárta az arról folytatott vitát, hogy a Brexit népszavazás története végül valóban az Egyesült Királyságnak az Európai Unióból való kilépésével zárul-e.¹⁶

Talán felesleges is az Egyesült Királyság esetében azt hangsúlyozni, hogy mindezek a folyamatok milyen veszélyesek lehetnek egy olyan politikai rendszerben, ahol az intézményekbe fektetett bizalom jelenti a stabilitás alapját, vagyis az abba vetett hit, hogy bizonyos lépéseket ugyan a kormányfő megtehet, például felfüggesztheti a parlamentet, hogy a Brexit megakadályozását vagy elhalasztását elkerülje, ám e lépéseket bizonyosan nem fogja megtenni. Amikor Boris Johnson mégis ily módon járt el, a politikai alkotmányosság hazájának számító szigetországban a jogi eszközök kerültek előtérbe több, korábban politikai konvenciónak tekintett kérdésben, azaz a Legfelső Bíróság megsemmisítette a miniszterelnök döntését. A magyar közjogi fordulat alatt ezek az ellenőrző mechanizmusok nem működtek, azaz az írott, jogi szabályokat is következmények nélkül lehet/ett megszegni.

A média befolyásolását is fontosnak tartják a populista politikusok, hiszen a populista nacionalizmus nem túl összetett, de jól kommunikálható üzeneteinek a közvetítésénél sokszor profitáltak a média támogatásából. Így például a populista Európa-ellenes Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja (UKIP) egyértelműen élvezhette a *DailyExpress* támogatását.¹⁷ A magyarországi bevándorlók elleni gyűlöletpropaganda politikai „sikeressége” jól mutatja, hogy az ellenség keresése – egy populista nacionalista rendszer hatalomra jutása után és a média nagyrészeinek kormányzati felügyelet alá vonását, illetve az ellenzéki médiumok elnémítását követően– sikeresen finanszírozható közpénzekből, és akár politikai rendszer is építhető a különböző formációkban újra és újra megtalálni vélt ellenség (migránsok, romák, civilek, Soros, CEU, akadémia kutatóintézetek, Brüsszel, SZFE stb.) konstans keresésére.¹⁸ Az ellenségek keresése és az ellenük való küzdelem a független intézmények korlátozásához, ellehetetlenítéséhez és felszámolásához vezet. E konstrukcióban a marginalizált csoportok (migránsok) mellett az azokkal – akár csak részlegesen – szolidaritást mutatók és a befogadó értékeket támogatók is a nemzet ellenségévé válhatnak (civilek, „Soros”, nemzetközi szervezetek vagy akár maga az Európai Unió).

A populista nacionalizmus – az ezt jellemző korlátlan intézményátalakító kedv és az autonóm intézményekkel szembeni bizalmatlansága miatt – soha nem válhat a konzervativizmushoz hasonlóvá, még ha populista politikusok olykor hajlamosak is magukat konzervatívnak nevezni. Ezt még a széles ideológiai spektrumot végigjáró Orbán Viktor is megteszi, vagy – ahogy azt Boris Johnson példája mutatja – a populista nacionalizmus egy valóban konzervatív párton belül is erőre kaphat. Sokszor részben ennek segítségével tudnak a mainstream politikába beférkőzni vagy hosszú időn keresztül egy Európai konzervatív tömörülés tagjaként működni, ahogy a FIDESZ tette

---

¹⁶ Ivan T. Berend. *A Century of Populist Demagogues: Eighteen European Portraits, 1918–2018*. (Central European University Press: 2020), 250-251.

¹⁷ Cas Mudde, Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism: A Very Short Introduction*. (Oxford University Press: 2017) 114.

¹⁸ Balázs Majtényi, Ákos Kopper and Pál Susánszky, Constitutional othering, ambiguity and subjective risks of mobilization in Hungary: examples from the migration crisis, *Democratization*, 2019, 26(2), 173-189.

ezt az Európai Néppárt tagjaként. A populista politikusok, szemben a konzervatívokkal, éppenséggel nem ellenzik a hirtelen változásokat, állításuk szerint a nép valódi érdekeit képviselő vezető jelenítheti meg a nép akaratát, és ő hivatott a változások levezénylésére. Féktelen intézményátalakítási kedvük a jakobinusokkal rokonítja őket, még akkor is, ha ők éppenséggel az alkotmányos demokrácia intézményeit rombolják.

A populista nacionalizmus fenti sajátosságait mutatja az is, hogy a COVID-19 járványban mindkét kormány lehetőséget látott a parlament hatásköreinek a korlátozására a nép feltételezett érdekeire hivatkozva. A két országban a COVID idején hozott törvények között lényegi különbségek voltak abból adódóan, hogy az Egyesült Királyság alkotmányos demokrácia. A járványban ugyanakkor mindkét kormányzat meglátta azt a lehetőséget, hogy arra hivatkozva ne csak átmenetileg változtassák meg a jogszabályaikat, hanem a parlamentek hatásköreit is korlátozzák. Az Egyesült Királyságban így véglegesen módosították a fizetésektelenségi törvényeket, mindeközben további hatásköröket ruháztak a kormányra a Covid-19-hez kapcsolódó vállalati fizetésektelenségi és irányítási törvények módosítása során. Magyarországon a kormány felismerve a kialakult helyzetben rejlő további alapjog- és intézménykorlátozás lehetőségét, a válsághelyzetekre való hivatkozással eltért az általános jogi keretektől. A kormány az általa vizionált tömeges bevándorlás okozta válsághelyzetet már 2015 óta fenntartja, majd 2020-ban a koronavírus miatti veszélyhelyzetet és egészségügyi válsághelyzetet is hirdetett.

A populista nacionalizmus térnyerésének a veszélyeit jelzi a mainstream politikában az is, hogy az hol burkolt, hol közvetlen formában, de kirekesztő választ ad a globális és lokális egyenlőtlenségekre. A populista-nacionalista narratívák így szükségszerűen fordulnak mind a szabadság, mind az egyenlőség eszméje ellen, elmélyítve ezzel a meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket. A társadalmi egyenlőség és a szolidaritás eszméjével szembeni fellépésének egyik példája Boris Johnson következő a COVID járvány alatt tett kijelentése is, amelyet – egy magánbeszélgetés során – mondott konzervatív parlamenti képviselőnek: “Az oltási sikerünk oka barátaim a kapitalizmus és a kapzsiság.”¹⁹

Az ellenségkeresésből következően a populista-nacionalista politikusok azt hangsúlyozzák, hogy a domináns etnikai nemzet külső és belső erők általi állandó fenyegetettségben létezik.²⁰ A nép valódi akaratát a retorika szerint a populista vezető hangja tolmácsolja, és ő tárja fel a nemzetre leselkedő veszélyeket is. Kézenfekvő lehetőség e vezetők számára a migrációt okolni a különböző társadalmi problémákért és a migráció feletti ellenőrzés visszaszerzését követelni.

Más kirekesztő populista mozgalmakhoz hasonlóan mind a Brexit hívei, mind a magyar autoriter rendszer támogatói körében erősen jelen van a migrációellenesség, ami olykor kódolt, a

---

¹⁹ Costas Pitas, Capitalism and greed gave Britain its vaccine success, PM Johnson says, Reuters, MARCH 24, 2021, <https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-britain-johnson-greed/capitalism-and-greed-gave-britain-its-vaccine-success-pm-johnson-says-idINKBN2BG0U1>

²⁰ Paul Blokker, Populist Nationalism, Anti-Europeanism, Post-Nationalism, and the East-West Distinction, *German Law Journal*, 2005, 6(2), 388.

mainstream politikában is használt nyelvet kínál a rasszista beszéddel elérhető népszerűségre, más esetekben pedig a kendőzetlen rasszizmus formáját ölti. A migrációellenesség lehetőséget ad arra is, hogy a nemzetet a muszlim bevándorlással szemben „fehéreként” és „keresztényként” lehessen meghatározni,²¹ amely jelenséghez az idegengyűlölet számos egyéb, különböző csoportok ellen irányuló formája is társítható.

Ahogy De Búrca megállapítja, sok a kelet-európai autoriter rendszerekhez hasonló elem jelent meg a Brexit utáni Egyesült Királyság politikáiban.²² Ilyenként említi például a Brexit kampány erős migránsellenességét, vagy például a bulvármédiában és a politikai nyilatkozatokban megjelenő a nép „valódi” akaratával egyet nem értőkkel szembeni intoleranciát, illetve a Brexit szavazók többségének autoriter értékrendszerét, és a nemzetállamok feletti emberi jogi ítélkezés elutasítását. Az Egyesült Királyságban a populistá nacionalista politikusok a muszlimellenességre és a növekvő számban érkező kelet-közép-európai bevándorlókkal szemben táplált ellenérzésekre egyaránt építenek. A Brexitről szóló népszavazást megelőző évben, 2015-ben 180.000 bevándorló érkezett a kelet-közép-európai államokból az Egyesült Királyságba. Az elsősorban a lengyelországi illetve romániai bevándorlókkal szembeni indulatok már olyan lehetőséget kínáltak, amire a populistá nacionalista UKIP építhetett a Brexit népszavazás kampányában, így utalhatunk például a UKIP olyan kampányszlogenjeire, minthogy a „romániaiak ellopják a munkátokat”.²³ (A UKIP – hasonlóan más populistá pártokhoz – a globális környezetvédelmi törekvéseket is ellenezte, nem fogadta el az éghajlatváltozásról szóló tudományos konszenzust, és egyszerűen zöld ortodoxiának (‘green orthodoxy’) nevezte az éghajlatvédelmi nemzetközi erőfeszítéseket.)²⁴ Azok, akik pesszimistábbak voltak a migráció hatásaival kapcsolatban, nagyobb valószínűséggel szavaztak a bevándorlás feletti kontrollt is ígérő Brexitre.²⁵ A Brexit melletti kampányt olyan elemek is tarkították, mint a migránsok feltételezett magasabb kriminalitásával (szexuális bűncselekmények elkövetésére való feltételezett magasabb hajlandóságukkal), vagy a Törökország nem túl valószínű EU tagságának következményeivel való riogatás.²⁶ Itt kell megjegyezni, hogy – feltehetően e kampánytól nem függetlenül – a Brexit népszavazást követően a rendőrségi adatok szerint megugrott a bevándorlók és a menekültek ellen elkövetett gyűlöletbűncselekmények száma.²⁷

---

²¹ Hugh Gusterson, From Brexit to Trump: Anthropology and the rise of nationalist populism, *American Ethnologist*, 2017, 44(2), 209.

²² Gráinne de Búrca, Is EU supranational governance a challenge to liberal constitutionalism? *The University of Chicago Law Review*, 2018, 85(2), 345.

²³ Ceri Hughes, It's the EU immigrants stupid! UKIP's core-issue and populist rhetoric on the road to Brexit, *European Journal of Communication*, 2019, 34(3), 261.

²⁴ Ceri Hughes, It's the EU immigrants stupid! UKIP's core-issue and populist rhetoric on the road to Brexit, *European Journal of Communication*, 2019, 34(3), 252.

²⁵ Matthew Goodwin and Caitlin Milazzo, Taking back control? Investigating the role of immigration in the 2016 vote for Brexit, *The British Journal of Politics and International Relations*, 2017, 19(3), 455.

²⁶ Andrew Ryder, *Britain and Europe at a Crossroads: The Politics of Anxiety and Transformation*. (Policy Press: 2020) 50.

²⁷ Gráinne de Búrca, Is EU supranational governance a challenge to liberal constitutionalism? *The University of Chicago Law Review*, 2018, 85(2), 343.

Magyarországon a populista nacionalista politikusok számára a migránsok ellen uszítás könnyen összeköthető volt a romaellenességgel, így jelent meg a magyarországi kormányzati politikusoknál, például a miniszterelnöknél az az érv, hogy mivel Magyarország már rendelkezik egy „integrálatlan” kisebbséggel, a romákkal, emiatt az ország nem tud, és nem is akar egy másik kisebbségi csoportot befogadni.²⁸ A belső és külső ’ellenség’ összekötése rögvest implicit érvet kínált a kormányzati politikusoknak arra, hogy az iszlám migránsokat – és általában a bevándorlókat – nemkívánatos vendégeknek nyilvánítsa. E konstrukcióban a marginalizált csoportok mellett (migránsok) az azokkal – akár csak részlegesen – szolidaritást mutatók és a befogadó értékeket támogatók is ellenséggé válhatnak (civiliek, „Soros”, nemzetközi szervezetek vagy akár maga az Európai Unió).

A populista nacionalizmus a migráció és a nyitott társadalmak elutasításával kampányol, s a jelen problémáira a múltba nézve keresi a választ. A két ország populista nacionalista politikusi egyaránt azt követelik, hogy az államoknak saját maguknak kell megalkotniuk a migrációról szóló jogszabályaikat, ami mögött könnyen felismerhetően ott lapul a globális egyenlőtlenségek kezelése iránti felelősség, illetve az uniós tagállamok közötti szolidaritás elutasítása. Az sem pusztán véletlen, hogy a migrációellenesség a két ország populista nacionalista politikusi által támogatott beszédmódokban egyaránt iszlamofób, idegengyűlölő és rasszista elemeket tartalmazó plakátok használatában is manifesztálódott. Nigel Farage UKIP kampányának egyik plakátja azt ábrázolta, amikor menekülteket meneteltet hosszan kígyózó tömött sorokban a szlovén rendőrség. A képpel azt sugallták, hogy nagy tömegben érkező menekülők lepik majd el az országot. A Brexit kampányban a plakáton a következő feliratot szerepeltették: „Meg kell szabadulnunk az EU-tól, és vissza kell szerezniük határaink ellenőrzését.”²⁹ Később az egymást követő gyűlöletkeltő plakátkampányok részeként a magyar kormány ugyanezt a képet használta plakátjain egy stoptáblával ellátva az ENSZ migrációs csomagja elleni kormányzati uszítás során.

Társadalmi válságjelenségektől az intézményi válságig

A nemzeti identitásnak a jelenleg zajló gyors újradefiniálását olyan globális folyamatok alakítják, mint a gazdasági visszaesés és szerkezetváltás, a helyi közösségek felé fordulás, vagy a visszatérés a felvilágosodás tradíciója ellen ható és az egyenlőséget megkérdőjelező értékekhez. Ezek összefüggésben vannak olyan folyamatokkal, mint a nagyobb jövedelmi és gazdasági egyenlőtlenségek kialakulása, a munka, a javak, a személyek és a tőke globális áramlása, a munkavállalói érdekvédelem gyengülése vagy a jóléti rendszerek leépítése. E folyamatoknak a

---

²⁸ Szabó András, Orbán: Senki ne követelje tőlünk, hogy sok muszlimmal éljünk együtt, VS.hu. 2015. szeptember 7., <https://vs.hu/kozelet/osszes/orban-senki-ne-kovetel-je-tolunk-hogy-sok-muszlimmal-eljunk-egyutt-0907#!s0>

²⁹ Durrheim, Kevin, Mukadder Okuyan, Michelle Sinayobye Twali, Efraín García-Sánchez, Adrienne Pereira, Jennie Sofia Portice, Tamar Gur, Ori Wiener-Blotner, and Tina F. Keil, How racism discourse can mobilize right-wing populism: The construction of identity and alliance in reactions to UKIP's Brexit “Breaking Point” campaign, *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 2018 28(6): 385-405.

politikai rendszerre való hatása mutatkozhat meg a populista nacionalizmus jelenlegi térfoglalásában, a liberalizmus és a baloldal az intézményekre kiható válságában, s abban is, hogy az egykor szélsőségesnek számító nézetek egyre inkább bekerülnek a politika fősodrába, illetve, hogy a rasszizmus világszerte erősödik.³⁰

Nem véletlenül érvelnek sokan amellett, hogy a jelenlegi társadalmi folyamatok és intézményi változások párhuzamba állíthatók a két világháború közötti Európa hasonló jelenségeivel.³¹ Természetesen a hasonlóságok mellett a két korszak közötti különbségek is felismerhetők, utalhatunk itt akár a média szerepének a változására, akár az időközben bekövetkezett intézményi változásokra, pl. az alkotmánybíráskodás megjelenése és világszerte való elterjedése. Sokan összehasonlíthatónak tartják az 1929-es nagy gazdasági depressziót a közelmúlt gazdasági válságát okozó 2008-as gazdasági krízissel. Az 1930-as évek diktatúrába torkoló lejtmenetét és antiszemitizmusát is sokan összevethetőnek tartják, a jelenlegi roma-, muszlim- és bevándorlás-, illetve menekültellenes érzelmekkel, valamint a demokratikus intézmények elleni támadásokkal, vagy azokkal a jogszabályi változásokkal, amelyek az alkotmányos demokráciában igazolhatatlan világnézeteket és tevékenységeket legitimálnak.³²

Többen ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy a radikális jobboldali mozgalmak már jóval a gazdasági válság előtt Nyugat-Európában is befolyásossá váltak,³³ vagy kelet-közép-európai példát említve, Magyarországon – az általában a részvételi adatok alapján gyengének minősített emberi jogi jogvédő civil szervezetek mellett – a politikai szférával összekapcsolódóan jóval a gazdasági válság előtt elkezdődött a radikális jobboldali civil szféra erősödése.³⁴ Több helyütt maga a civil társadalom is termékeny táptalajt biztosított a jobboldali radikalizmus számára. A jobboldali radikális csoportok pedig, általuk tradicionálisnak tartott értékeket követve, nemegyszer a befogadással, a globalizálódó gazdasággal vagy akár az Unióval szemben lépnek fel. Az a Tocqueville-ra támaszkodó érvelés, hogy a polgári és politikai jogokra épülő civil társadalom megfelelő működése a szabadságok gyakorlásának elterjedéséhez vezet, ami szükségszerűen demokratizálja a társadalmat, itt nem következett be. Nem véletlen, hogy éles fordulatot 2010-ben Magyarországon elsősorban a közjoggal foglalkozók láttak, míg a szociológusok inkább hosszabb ideje egy irányba mutató tendenciákról tudtak beszámolni.³⁵

---

³⁰ Margit Feischmidt, Balázs Majtényi, Introduction in Margit Feischmidt, Balázs Majtényi, *The Rise of Populist Nationalism: Social Resentments and Capturing the Constitution in Hungary* (CEU Press: 2019) 1-10.

³¹ Aristotle Kallis, Far-Right "Contagion" or a Failing "Mainstream"? How Dangerous Ideas Cross Borders and Blur Boundaries, *Democracy and Security* 2013, 9(3), 221-246.

³² Aristotle Kallis, Far-Right "Contagion" or a Failing "Mainstream"? How Dangerous Ideas Cross Borders and Blur Boundaries, *Democracy and Security* 2013, 9(3), 221-246.

³³ Silke Roth, Introduction: Contemporary Counter-Movements in the Age of Brexit and Trump, *Sociological Research Online*, 2018, 23(2), 497.

³⁴ Virág Molnár, Civil Society, Radicalism and the Rediscovery of Mythic Nationalism, *Nations and Nationalism* 2017, 22(1), 165-185.

³⁵ Margit Feischmidt, Balázs Majtényi, 'Introduction' in: Margit Feischmidt, Balázs Majtényi (ed.), *The Rise of Populist Nationalism: Social Resentments and Capturing the Constitution in Hungary* (CEU Press: 2019) 2.

A populista nacionalista törekvések mögött így társadalmi válságjelenségek és az ezek hatására megjelenő, a mozgalom által képviselt eszmerendszert befogadni kész jelentős társadalmi igény állhat. Sok munkás is, aki a különböző társadalmi folyamatok hatására is, elfordult az osztálykategóriákban való gondolkodástól, a szociális jogoktól, a szolidaritástól, a jóléti állam eszméjétől és mindezzel együtt a liberális demokrácia intézményeitől,³⁶ rövidesen a populista mozgalmak támogatói között találta magát. A Brexit mögött álló populista nacionalisták erős támogatói között megtalálhatók a munkásosztálynak magukat a társadalmi változások veszteseinek érző idősebb fehér és kevésbé képzett tagjai,³⁷ akik vélhetően nem sok jóra számíthatnak majd a Brexitet követő gazdasági sokk alatt. Egy magyarországi empirikus kutatás szerint a hazai populista nacionalizmus támogatói között nemcsak a változások veszteseit, de jólképzett munkásokat is találunk, akik éppenséggel azoknak a nyertesei voltak, ám ők is fogékonyává váltak a másokat hibáztató narratívákra.³⁸

A populista nacionalizmus az alkotmányos demokrácia működési problémáira adott válaszként is értelmezhető, sikeréért mindkét országban korábbi időszakoknak a társadalmi szolidaritást negligáló politikái is okolhatók. Az Egyesült Királyságban így megemlíthető Margaret Thatchernek az állam szerepét korlátozó és a szakszervezeteket gyengítő, gazdaságilag ugyan több szempontból is sikeres politikája, Magyarországon pedig az 1989 utáni egymást váltó kormányok romapolitikáinak a kudarca, aminek következtében Magyarországon minden fontos a romákkal kapcsolatos mutató egészségügy, lakhatás, oktatás, foglalkoztatás kormányzati ciklusoktól függetlenül folyamatosan romlott.³⁹

Az egy társadalomban lejátszódó folyamatok okai, az egyes társadalmak mikro-, illetve makroszinten fellelhető jellemzőiben is kereshetők (például család, oktatási rendszer). Mégis, talán a társadalmi egyenlőtlenségek megfelelő kezelésének a hiánya lehet a fő oka annak, ha az elviekben a társadalmi szolidaritást támogató intézkedések a várttal ellentétes hatást váltanak ki. Az Egyesült Királyság így például a szolidaritás jegyében már korán, 2004-ben elismerte a csatlakozó kelet-közép-európai országok polgárainak szabad mozgáshoz való jogát, ami nagyobb arányú bevándorláshoz vezetett ezekből az országokból, elsősorban Lengyelországból. Később a kelet-közép-európai bevándorlással szembeni kampány a Brexit egyik meghatározó jellemzője lett.

---

³⁶ Don Kalb, Introduction, *Headlines of Nation, Subtexts of Class: Working-Class Populism and the Return of the Repressed in Neoliberal Europe* in Don Kalb, Gábor Halmai, eds.: *Headlines of Nation, Subtexts of Class: Working-Class Populism and the Return of the Repressed in Neoliberal Europe* (Berghahn Books: 2011) 15.

³⁷ Corbett, Steve, The social consequences of Brexit for the UK and Europe: euroscepticism, populism, nationalism, and societal division, *International Journal of Social Quality*, 2016, (6)1, 26.

³⁸ Eszter Bartha and András Tóth, What Lies Beneath the Appeal of the Radical Right to Elite Skilled Workers? The Impact of Deeply Ingrained Nationalism and Perceptions of Multiple Exploitations, in Margit Feischmidt and Balázs Majtényi, *The Rise of Populist Nationalism: Social Resentments and Capturing the Constitution in Hungary* (CEU Press: 2019) 247-268.

³⁹ Lásd ezzel kapcsolatosan Balázs Majtényi, György Majtényi, *A Contemporary History of Exclusion: The Roma Issue in Hungary from 1945 to 2015* (CEU Press: 2016).

Konfliktuskeresés megoldáskeresés nélkül

A populista nacionalizmust az eddig említett tulajdonságai a legkevésbé sem predesztinálják arra, hogy a „valódi népnek”, azaz a különböző társadalmi csoportoknak tett, az egyéneket elérő ígéreteit beteljesítse. Ettől függetlenül az olyan ígéretek, mint a határok lezárása, az Európai Unióból való kilépés, vagy a társadalmi pluralitást támogató intézmények felszámolása érdekében ígért lépések is megvalósulhatnak, csak nem feltétlenül hozzák meg az egyének által várt eredményeket. A populista nacionalista politikusoknak például a hatalom megszerzése és a politikai célok elérése terén szerzett sikerei megmutatják, könnyen szerzett népszerűséghez vezethet, ha a bevándorlókat azzal vádolják, hogy elveszik mások munkáját, túlterhelik az ellátó intézményeket (például a kórházakat) és miattuk csökken a szolgáltatások színvonala (például az iskolákban). E sajátsága a populista nacionalizmust nem teszi érdekeltté a társadalmi konfliktusok kezelésében, hiszen éppen a populista nacionalista narratívákat gyengíthetnék a társadalmi konfliktusok megoldása felé tett lépések, így az ellátó rendszerek hatékonyságát javító intézkedések.

A kirekesztő populista nacionalizmus a természetéből adódóan tehát nem a társadalmi konfliktusok felszámolásában, hanem inkább azok elmélyítésében érdekelt, hiszen az – a már említett – a társadalmi törésvonalak elmélyítésére építő jellege miatt sem adja, adhatja meg támogatóinak azt, amire sóvárognak. A Brexit jelenleg érzékelhető hatásai kapcsán is sokkal könnyebben lehet az ország szétesése irányába ható folyamatokat, mint az Egyesült Királyság régi világhatalmi pozíciójának a visszaszerzését vizionálni. A kirekesztő etnikai nacionalizmusnak – a fentiekben leírt – konfliktusokat felerősítő természetéből adódik, hogy a Brexitet az Egyesült Királyság és Nagy-Britannia fennmaradásáról szóló szavazásnak is tekinthetjük, hiszen az majdan mind az északír, mind a skót függetlenné válást is elősegítheti.

A kirekesztő nacionalista populizmus politikáját a félelemre építi; narratívája szerint a nemzeti identitás védelemre szorul, azt meg kell óvni különféle, lépten-nyomon ráleselkedő olyan „veszélyektől”, mint a szupranacionális intézmények túlhatalma, a multikulturalizmus, a bevándorlás, a globalizáció vagy a társadalmi nemek „ideológiája”. Ennek jegyében tette 2015 tavaszától központi közpolitikai témájává és 2018-as parlamenti választásokra a menekültválság és a bevándorlás tematikáját sikeresen kampánytémájává a FIDESZ-KDNP.⁴⁰ Az Egyesült Királyságban azok az emberek, akik határozottan támogatják a halálbüntetést, elutasítják a feminizmust, illetve az LGBTI jogok vagy a környezetvédelmi politikák ellenzői szintén előszeretettel voksoltak a Brexitre. Empirikus kutatások azonosították az autoriter társadalmi

---

⁴⁰ Tóka Gábor, Attitűdök: A 2018. évi országgyűlési választás, in: Kolosi Tamás, Tóth István György (szerk.): *Társadalmi R riport 2018* (TÁRKI Zrt.: 2020) 28.

viselkedés és a kilépés melletti szavazat közötti kapcsolatot, így a Brexit az értékpreferenciákról és az egyéni értékválasztásról is szól.⁴¹

Magyarországon a Závecz Research felmérése szerint a lakosság egyre növekvő, 2017-ben már 76%-os arányban támogatja, vagy bizonyos bűncselekmények esetén elfogadná a halálbüntetést, és a lakosoknak mindössze 21 százalék utasítja el azt teljes mértékben.⁴² A halálbüntetésnek a lakosság többsége általi támogatásától nem függetlenül, Orbán Viktor 2015-ben már azt nyilatkozta, hogy a halálbüntetés visszaállításának a kérdését napirenden kell tartani, ezt összekötötte azzal, hogy annak újra nemzetállami hatáskörbe kell kerülnie: „Ki akarunk alakítani egy európai közvéleményt, amely hajlik arra, hogy a halálbüntetés bevezetése vagy be nem vezetése kerüljön vissza nemzetállami jogkörbe.”⁴³ Az Egyesült Királyságban a Brexit mellett szavazók 66 %-a rokonszenvezett autoriterként kódolható értékekkel, például hogy a gyerekeket az iskolában az autoritás tiszteletére kell nevelni, vagy bizonyos bűncselekményekre a halálbüntetés a megfelelő válasz.⁴⁴

A populista nacionalista narratíva általában kevesebb sikert ér el a nagyvárosokban; a Brexit és a „maradjunk” szavazatok aránya Angliában is eltért a nagyvárosok és a vidék viszonylatában, s nem meglepő, hogy a nagy multikulturális városok, mint például Liverpool, Newcastle, Manchester vagy London, az Unióban maradást támogatták. Magyarországon a FIDESZ-KDNP 2001 után a nagyvárosok többségében nem, ám a kistelepüléseken képes volt gyakorlatilag korlátlan befolyást szerezni.

Etnikai nemzetépítés

Magyarországon az új alkotmányt – annak szövege szerint – kizárólag az etnikai nemzethez tartozók, azaz a magyarok akaratából fogadták el, így az másodlagos szerephez kárhóztatja a más etnikumhoz tartozókat. A több nemzetből álló Egyesült Királyságban különböző nemzetépítési törekvések léteznek. A Brexit motorjává váló angol nacionalizmus azonban a magyarországihoz hasonlóan szinte kizárólag etnikai jelleget öltött, ami ahogy azt a magyar példa mutatja, önmagában is veszélyes lehet a politikai intézmények működésére, szemben a nacionalizmus

---

⁴¹ Kaufmann Eric, It's NOT the economy, stupid: Brexit as a story of personal values. LSE British Politics and Policy, 2016. <http://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/personalvalues-brexit-vote/>.

⁴² Munk Veronika: Többen akarnak halálbüntetést, mint tíz éve. Index, 2017.10.30. https://index.hu/belfold/2017/10/30/a_magyarok_negyede_szeretne_halalbuntetest/?fbclid=IwAR2XGJ-8GsISNwbFbUIETSfA1FpJOG_kaBfjioftq7dvPI_WKU5TpUybZls

⁴³ Az illegális határátlépés törvénysértés. 2015. május 8., <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/hirek/az-illegalis-hataratlepes-torvenysertes>

⁴⁴ Kirby Swales, Understanding the Leave Vote, (NatCen Social Research, 2016), https://natcen.ac.uk/media/1319222/natcen_brexplanations-report-final-web2.pdf

más, befogadóbb polgári formáival. Ezzel szemben az önálló intézményekkel rendelkező Skóciában és Walesben sokkal inkább a polgári nacionalizmus vált meghatározóvá.

A britek és különösen az angolok hagyományosan gyengén kötődnek Európához.⁴⁵ A britek a transzatlanti kapcsolataikat mindig gyakran helyezték az európaiak, illetve azon belül a nyugat-európaiak elé is. A magukat angol identitásúnak vallók nagyobb arányban euroszeptikusok az inkább brit identitásúaknál. Ennek egyik kézenfekvő magyarázata az, hogy a szigeteken a hatalomlebontás/devolúció során, eltérően az Egyesült Királyság többi entitásától (Észak-Írországtól, Skóciától és Walestől), Angliának nem hoztak létre saját demokratikus intézményeket. A saját politikai intézmények híján így az angol identitás meghatározásakor elsősorban a nyelvre, az irodalomra, a zenére, a tájra, az ételre és italra, a múltba merengésre lehet építeni.⁴⁶ Nem számítva a polgári nacionalizmus kevés létező, de egyre inkább az etnikai nacionalizmus által uralt szimbólumait, mint amilyen az angol Szent György keresztes zászló és az angol fociválogatott. E lobogó az angol nacionalizmus erősödésével egyre gyakrabban bukkan fel a sporteseményeken. A Szent György keresztes zászló használata a futballmérkőzéseken az 1996-os „a futball hazatér” jelszóval fémjelzett Európa Bajnokság után vált meghatározóvá.⁴⁷ S bár a felsorolt identitáselemek részben a brit identitásnak is alkotóelemei, mégis inkább azok az euroszeptikusok, akik Angliában inkább az angol identitással azonosítják magukat és ők nagyobb arányban is szavaztak a Brexitre.⁴⁸ Skóciában ezzel szemben történelmileg hiányoznak az etnikai nacionalizmus olyan meghatározó jegyei, mint a közös nyelv, vagy vallás, így a devolúció révén kiépülő intézményekhez kötődő polgári nacionalizmus erősödött meg, amit a Skót Nemzeti Párt erősödése is mutat.⁴⁹ A nacionalizmusok különbözősége a 2016-os EU-ból való kilépésről szóló népszavazás eredményeiben is megmutatkozott, amikor a skót szavazók többsége a maradás, az angol szavazók többsége viszont a kilépés mellett tette le a voksát. Így merült fel Skóciában a 'fordított Grönland opció', azaz annak mintájára, hogy Dánia maradt az EU-ban Skóciának a Brexit után az EU-ba való maradásáról folytatott diskurzus.⁵⁰

A Brexit megmutatta az Egyesült Királyság intézményekbe vetett bizalomra épülő alkotmányos rendszerének az alapvető gyengeségét is, ahogyan a populista nacionalizmus térnyerésével érzékelhetően megrendült a hit abban, hogy az intézményeket is képviselő politikai elit cselekedeteiben meg lehet bízni.

---

⁴⁵ Noah Carl, James Dennison, Geoffrey Evans, *European but not European enough: An explanation for Brexit*, *European Union Politics*, 2019, 20(2), 286.

⁴⁶ Richard English, *Is there an English Nationalism?* (The Institute for Public Policy Research: 2011.) 5.

⁴⁷ Tom Gibbons, *Is St George enough? The relationship between English national identity and football*, in: Tom Gibbons, Dominic Malcolm, *Sport and English National Identity in a 'Disunited Kingdom'* (Routledge: 2017) 35.

⁴⁸ Gary Tittle, Foreword in David Ramiro Troitiño, Tanel Kerikmäe, Archil Chochia (ed), *Brexit: History, Reasoning and Perspectives*, (Springer: 2018) VII.

⁴⁹ Andrew Ryder, *Britain and Europe at a Crossroads: The Politics of Anxiety and Transformation*. (Policy Press: 2020) 112.

⁵⁰ Andrew Ryder, *Britain and Europe at a Crossroads: The Politics of Anxiety and Transformation*. (Policy Press: 2020) 113.

A populista nacionalizmusnak kifejezetten érdeke az, hogy az intézmények iránti bizalom megtörjön. Nigel Farage „a nép és a tettek emberének” hirdette magát, és a gondokért az elitet hibáztatta. A kirekesztő etnikai nacionalizmus ugyanakkor nemcsak a UKIP és a Brexit párt politikáját alakította. A Brexit népszavazást követően a Konzervatív Párt is egyre több populista elemet használva politikájában pozícionálta magát újra a politikai térképen. Boris Johnson populistaként valódi változásokat ígért és a nagyság visszaszerzését, s a 2019-es választás előtt annak megakadályozását, hogy a maradáspárti parlament a népet megvezetve úgymond elszabotálja a Brexitet. S közben olyan, korábban sosem látott, lépéstől sem riadt vissza, mint hogy a királynő beszéde előtt öt hétre felfüggeszse a parlament működését.

A korábbi, 1989-es magyar alkotmány hasonlóan a legtöbb európai alkotmányhoz a politikai nemzet koncepcióját használta a politikai közösség identitásának leírásakor, ezzel szemben az alaptörvény nemzeti hitvallásnak nevezett preambuluma az etnikai nemzetet használja. Az alaptörvény elsősorban a magyarokhoz, az etnikai nemzet tagjaihoz szól, mint az alkotmányozó hatalom forrásaihoz, s ezt a fogalmat használja elsődlegesen az állam identitásának a meghatározásánál is. Az etnikai nemzetet keresztény közösségként definiálja, és egy tragikus narratíván alapuló történelemszemléletet intézményesít, s ennek révén az alkotmányos szabályozásban a rousseau-i általános akarat is az etnikai nemzethez kötődően jelenik meg. Ezzel megteremti az alapját annak, hogy az etnikai nemzet nevében fellépő kormányzat korlátozza a domináns csoporthoz nem tartozók emberi jogait, így például a politikai ellenfelei jogosultságait is.

Magyarországon a kirekesztő populista nacionalizmus hatalomra jutása után 2011-től a független állami intézmények ellen fordult, majd más, a kormányzattól független intézmények következtek, mint például a civil szervezetek vagy az egyetemek. Magyarországon a kirekesztő populista rezsim a sportrendezvényeket is egyre inkább a saját céljaira kívánja felhasználni, s nagyarányú stadionépítésbe és sporttámogatásba kezdett, aminek során a miniszterelnök szülőfaluja is saját stadiont és elsőosztályú focicsapatot kapott. A nemzeti futballválogatottat és a sportot is igyekszik a hatalom a kirekesztő etnikai nacionalizmus révén elszakítani a politikai közösség egészétől és sikereit a „magyarok”, pontosabban a saját sikereként értékelni.

Brit és magyar kivételességtudat

A populista nacionalista vezetők a történelmet fegyvernek tekintik, és céljaik eléréséhez használják annak szimbólumait, ugyanakkor a különböző kisebbségi csoportokkal szemben a múltban és a jelenben elkövetett rasszista erőszakra szinte egyáltalán nem hivatkoznak. Emlékezetpolitikájuk alapvetően a kirekesztés hagyományára épít.

Mind a magyar közjogi fordulat, mind a Brexit politikusi retrópiák nevében mozgósítják híveiket, és ha különbözőképpen is, ám mindkét politikai erő számára fontos identitásképző elem a

történelmi nemzeti nagyság és dicsőség visszaszerzésére való hivatkozás, azaz a nemzeti múlt politikai célú használata. A Brexit támogatók többségének szemében az egykori Brit Birodalom, mely meghaladta a többi európai birodalom együttes méretét és „határain a nap sohasem nyugodott le”, nagyszerű civilizációs hagyományt jelent, mit sem törődve az e nagyság árnyékában elkövetett történelmi bűnökkel. A brit identitáshoz kapcsolódó kivételességnek (excepcionalizmus) egy lényeges toposza az is, hogy az ország sokáig egyedül dacolt a fasizmussal. Magyarország populista vezetői pedig azt a toposzt használják előszeretettel, hogy az ország hosszú ideig egyedül védte a „keresztény Európát” különböző pogány népek támadásaival szemben, összekapcsolva a múltat a jelenlegi bevándorlás elleni kormánypropagandával.

Nem véletlenül kötik össze a Brexit párti politikusok az Unióból való kilépést azzal, hogy szerintük az Egyesült Királyságnak, ahogy 1940-ben, most is, egyedül és Európától függetlenül kell helyt állnia,⁵¹ s e kivételességben láttatják a régi nagyság visszaszerzésének a lehetőségét is. Céljuk egy olyan történelmi korszak megidézése, amikor a brit birodalom még létezett és töretlen volt a nemzeti büszkeség. Magyarország pedig előszeretettel hivatkozik a Trianon előtti nagyságra, és hogy azt különböző területeken (akár sportsikerek elérésével) képest újraalkotni a kormányzat. Utóbbi célok elérése érdekében Magyarországon például állami pénzből hoznak létre egy onkológus miniszter naiv tudományos történelemszemlélete által irányított kutatóintézetet (Magyarságtudományi Intézet), amely a történelemtudomány módszereit félretéve etnocentrikus nemzeti identitásépítéssel foglalkozik.⁵² Az „új tudomány” közpénzekkel kistafírozott intézetében dolgozók többek között feltételezik a hun-magyar azonosságot, ezáltal építve a világbirodalmi múltat, fontos továbbá számukra a magyarság keleti eredetének a hangsúlyozása és a pogány hagyomány segítségével a magyar nemzetnek a Nyugattal való történelmi szembeállítás. Mindeközben páratlan fejlődést és a régi nagyság visszaszerzését vizionálják. Ennek szimbolikus eszköze szerintük például archeogenetikai kutatásokat követően a magyarországi királyok szétszórt csontvázainak a különválogatása és az összerakása.

Mindkét országban jelen van a „kivételesség” identitásépítő narratívája, eszerint mindkét nemzet kulturálisan sok tekintetben különbözik Európától és más európai nemzetektől. Magyarországon ezt előszeretettel kötik össze a magyarság ázsiai eredetével és azzal, hogy ez a hagyomány szerintük a mai napig velünk él, ennek jegyében rendszeresen megszervezik kormányzati támogatással és keleti vendégek meghívásával a Kurultaj- Magyar Törzsi Gyűlést a sztyeppei lovas

---

⁵¹ Andrew Ryder, *Britain and Europe at a Crossroads: The Politics of Anxiety and Transformation*. (Policy Press: 2020) 23.

⁵² Lásd az ezzel kapcsolatos vitát az Akadémiától elszakított Bölcsészettudományi Kutatóközpont és annak Történettudományi Intézete, illetve a Magyarságtudományi Intézet a miniszteri vezetői között, arról, hogy az az utóbbi intézet a Pozsonyi csatáról szóló filmmel kilépett a történettudományi módszertani keretei közül. Lásd a vitához Horváth-Lugossy Gábor, *Ki is árt valójában a nemzetnek*, *Mandiner*, 2021. január 25.

elérhető: https://mandiner.hu/cikk/20210125_ki_art_valojaban_a_nemzetnek Horváth-Lugossy Gábor, *Nemzetet szolgáló tudomány*, *Mandiner*, 2021. január 30. elérhető: https://mandiner.hu/cikk/20210130_nemzetet_szolgalo_tudomany, illetve *Hogyan ártunk a nemzetnek?*, Fodor Pál, Molnár Antal, 2021. január 14. elérhető: https://mandiner.hu/cikk/20210114_hogyan_artunk_a_nemzetnek Fodor Pál, Molnár Antal, *De tényleg ki?*, 2021. január 26., elérhető: https://mandiner.hu/cikk/20210126_de_tenyleg_ki

nomád kultúra és a magyarság ázsiai eredetének az ápolására. Az Egyesült Királyság esetében a szigetországnak a kontinenstől való történelmi különállás tudatát ápolják a populista politikusok. A globális Britannia képe, mindig sikeresen szembeállítható volt a szigetország európai integrációjával. A briteknek erős a kulturális kapcsolatuk a korábbi birodalmuk részeivel, az ország az egyetlen európai hatalom volt, amit a náci Németország nem szállt meg, illetve hagyományos erős a bizalmuk saját intézményeikben. Valóban erős érzelmi, kulturális és történelmi kötelékek kapcsolják őket az ún. angolszférához, azaz olyan nem európai angol vagy részben angolnyelvű országokhoz, mint Ausztrália, Új-Zéland, Kanada vagy az Egyesült Államok.

A kivételességet azzal is azonosítják, hogy más európai országoktól eltérően az Egyesült Királyságnak íratlan alkotmánya van, aminek a parlamenti szuverenitás fontos eleme. Magyarországon az ország írott alkotmányában hivatkoznak a történelmi alkotmányra és annak szerintük a múltból velünk élő, valójában mesterségesen felélesztett feudális elemeire. Mindkét országban erősen jelen van a populista politikában az az identitásérzés, amely képtelen belenyugodni az ország területi veszteségeibe: Magyarországon Trianont, az Egyesült Királyságban pedig a területekkel együtt a világhatalmi státust elvesztését és az ehhez kötődő kivételesség tudatát siratják, azaz a múlt vélt dicsőségét. A magyar kormányzat Trianon századik évfordulóját a nemzeti összetartozás évének nyilvánította, és hosszan megemlékezett róla.

Európa-ellenesség

A kirekesztő populista nacionalisták által kínált narratíva a transznacionális struktúrákban, így az Európai Unióban is veszélyforrást lát, a nemzetállamok feletti hegemoniájukkal, továbbá a nemzetállamok identitására és szuverenitására veszélyt jelentő, transznacionális törekvésekkel riogat, amelyek sikere esetén a nemzetállamok elveszíthetik az irányítást a saját sorsuk/a nemzetük sorsa felett. Ez nem meglepő, ha például arra gondolunk, hogy Timothy Garton Ash szerint az európai kontextusban a populizmus ellentétje maga az Európai Unió. Erre a narratívára különösen érdekes példa Boris Johnson, aki a politikai karrierét jelentős részben Brüsszel bírálataira építette. A populista nacionalisták az Európai Uniót, a migrációt, a szabad mozgást és a sokszínűséget támogató hatalomként látatják. A nacionalista-populista politikusoknak a transznacionális intézményeket ostorozó kinyilatkozásai között nem nehéz hasonlóságokat találni. Orbán Viktor egyik beszédében nem átalotta az Európai Uniót az egykori Szovjetunióval, Boris Johnson pedig az integrációs folyamatot Hitler területi dominanciára való törekvésével párhuzamba állítani.

Az identitáspolitikai játszmákban a megosztó értékekre építő politikusok az érintett országok közvéleménye számára Brüsszelt/Strasbourgot/Lisszabont igyekeznek a távoli 'másikként' ('otherization') megjeleníteni. Európa is olyan idegen entitásként jelenik így meg, amelynek életére a tagállam polgárainak nincs érdemi befolyása, és amely a nemzeti identitást is veszélyezteti. Ez felerősít egy olyan folyamatot, amely ahelyett, hogy a nemzeti alkotmányos

identitás és az európai alapértékek összeegyeztetését kísérelné meg, az európaiságot (de legalábbis azoknak az EU intézmények általi értelmezését) a megkülönböztetett 'másik' pozíciójába helyezi, ami végsősoron a megosztó értékek erősödéséhez vezet. Eltérő okokból, de mindkét országban tapasztalható volt a média bizonyos részeinek ellenségessége az EU-val szemben. A fent vázolt nézetek a Brexit utáni Egyesült Királyságban a mainstream pártoknak is jelentősen befolyásolták a programját.⁵³

Magyarországon ugyanakkor minden szempontból magas az európai integráció támogatottsága, és ez az uniós tagság ideje alatt növekedett, a lakosság az Európai Uniót olyan helynek tekinti, ami hozzájárul az új munkahelyek teremtéséhez és a gazdasági növekedéshez.⁵⁴ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szupranacionális intézmények ellen irányuló narratíva feltétlenül népszerűtlen lenne, a nemzeti identitás megvédése érdekében a lakosság itt is sikeresen mozgósítható az Európai Unióval szemben. Az Euróra való áttérés lakosság általi elutasítása például Magyarországon a nemzeti identitás elvesztésével kapcsolatos félelemmel van összefüggésben,⁵⁵ erre reflektált a forintnak mint az ország hivatalos pénznemének a populisták kormányzat által az Alaptörvénybe való foglalása.

Sokfajta álláspontnak létezhet az alkotmányos kereteken belül maradó méltányolható olvasata, így az Unió intézményeivel kapcsolatos kritikáknak is. Gondolok itt azokra a Brexittel kapcsán megfogalmazott, Unióval szembeni kritikai észrevételekre, hogy például az európai és a tagállami parlamenti szupremácia egymással nem összeegyeztethető, vagy hogy az állam ellenőrizni kívánja a migrációt. Az ilyen jellegű megfogalmazások azonban a Brexit kampányban is igazolhatatlan, kirekesztő, xenofób, például általánosságban migrációellenes érvekkel keveredtek. A jelenlegi válság megértéséhez a méltányolható olvasatok azonosításánál, sokkal fontosabbnak tartom azokat az empirikus kutatásokat, amelyek az autoriter társadalmi viselkedés és a kilépés melletti szavazat közötti összefüggést igazolják.⁵⁶ Jóval nagyobb arányban szavaznak a Brexitre olyanok, ahogy fent említettem, akik támogatják a halálbüntetést vagy ellenzik a bevándorlást, vagy azt gondolják, hogy az iskola feladata a gyermekeknek a tekintély tiszteletére nevelése. A Brexit és az azt követő válság, az általam leírt módon, így az értékpreferenciák közötti választásról is szólt.

Az otherization jelenségét nemcsak a magyarországi politika főáramában, hanem a Brexitet támogató brit politikai erő kampányában is meghatározó jelentőségűnek tartom. Ennek során, ahogy azt mindkét példa mutatja, Európa maga is „idegenné” válhat. Az e jelenségre építő politikusok előszeretettel tekintik Európát vagy az Uniót olyan ellenségnek, amellyel szemben a

---

⁵³ Gráinne de Búrca, Is EU supranational governance a challenge to liberal constitutionalism? *The University of Chicago Law Review*, 2018, 85(2), 345.

⁵⁴ Kolosi Tamás, Hudácskó Szilvia, Az Európai Unióval és az euróval kapcsolatos vélemények nemzetközi összehasonlításban in: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2020*, (Tárki Zrt: 2020). 455.

⁵⁵ Kolosi Tamás, Hudácskó Szilvia, Az Európai Unióval és az euróval kapcsolatos vélemények nemzetközi összehasonlításban, in: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2020* (TÁRKI Zrt: 2020) 459.

⁵⁶ Eric Kaufmann, It's NOT the economy, stupid: Brexit as a story of personal values, British Politics and Policy at LSE, <https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/personal-values-brexit-vote/>

szélesebb politikai támogatás megszerzése érdekében lehet a nemzeti identitást meghatározni. Az Európa kifejezés is sok mindent jelenthet e diskurzusokban az akár egyszerre is utalhat az Európai Unióra és az Európa Tanácsra.⁵⁷ Ebben a kontextusban merült fel például a két Európára való utalás a Brexit kampányban és később is az azt követő alkotmányos válság során. Nemcsak az EU-ból való távozást, hanem az Európai Emberi Jogi Egyezményből való kilépést, vagy legalább a Human Rights Act hatályon kívül helyezését is felvetették ekkor.

A két európai intézményt a magyar populizmus is előszeretettel mossa egybe a választók előtt. Orbán Viktor is így tett miután 2014-ben a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróság elmarasztalta Magyarországot a Magyar László kontra Magyarország ügyben, megállapítva, hogy a kiszabható tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés magyarországi szabályozása sérti az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikkében foglalt kínzás és embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmát. Ezt követően a Fidesz harcba indult a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés magyarországi szabályozásáért, Orbán maga pedig felháborítónak minősítette a strasbourgi ítéletet, és egy Fidesz-közlemény a magyar emberek akaratára való hivatkozással pedig az európai uniós parlamenti választások tétjének nevezte annak a megvédését.⁵⁸ Az autoriter értékstruktúrák terjedésének és az ebből következő ellenségkeresésnek természetes következménye, hogy az elit- és intézményellenség kiterjed az olyan nemzetközi és szupranacionális szervezetekre, mint az ENSZ vagy az Európai Unió, amelyek például adott esetben az emberi jogokat támogathatnák a populista nacionalista kormányokkal szemben.

*

Összegezve, a populista etnikai nacionalizmus mindenütt a társadalmi válságjelenségekre adott, a jogállami intézményeket fenyegető válaszként jelentkezik. A populista nacionalizmus ugyanakkor kétségkívül másként működik nemcsak ellenzékben, de a hatalom részeként (Egyesült Királyság) és rezsimként (Magyarország) is. Kérdés, hogy miben rejlik az alkotmányos demokráciák politikai intézményeinek ereje – úgy tűnik, hogy mai válságuk talán leginkább a társadalmi elfogadottságuk meggyengülésével és az ennek hullámán érkező populista nacionalizmus megerősödésével magyarázható.

---

⁵⁷ Katja S. Ziegler, Elisabeth Wicks and Loveday Hodson, The UK and Human Rights: Some reflections, in: Katja S. Ziegler and Elisabeth Wicks and Loveday Hodson (ed.), *The UK and European Human rights: A Strained relationship*, (Hart: 2015) 504-506.

⁵⁸ Uitz Renáta, Tévhittek és hazugságok – A strasbourgi bíróság tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéséről szóló ítéletéről. *Magyar Narancs* 2014.06.29, https://magyarnarancs.hu/publicisztika/a-strasbourgi-birosag-tenyleges-elfogytig-tarto-szabadsagvesztesrol-szolo-iteleterol-90294?fbclid=IwAR1uHO_aK3A4Z63B0yN23hYBF_LmI3k-HRRlhKf4EltrjR_Ic_kX6H5tueQ

Annak bemutatása, hogy a társadalom értékpreferenciái miképp alakulnak és hogyan kötődnek az intézményi változásokhoz,⁵⁹ érthetővé teszi a közjogi rendszerek formálódását. Az alkotmányos demokráciák befogadó értékei, mint az egyenlőség, az emberi jogok védelme, a jogállamiság, nem pusztán szlogenek és sekélyes retorikai eszközök a politikusok szolgálatában, hanem olyan eszmék, amelyekkel az emberek készek (lehetnek) akár azonosulni, akár szembefordulni, és azok mellett vagy épp azok ellen fellépni. Ha az intézmények elveszítik a társadalmi támogatottságukat, akkor a bizalomvesztést közjogi válság követheti.

A Brexit és a magyarországi közjogi fordulat, ha különböző mértékben is, de egyaránt azt példázza, hogy a populista nacionalista narratíva kikezdheti, illetve felszámolhatja azt a befogadó értékeken alapuló plurális politikai közösséget, amire az alkotmányos demokrácia intézményei épülnek.

A részben globális, részben regionális és részben helyi társadalmi folyamatok hatására a nemzeti identitás átalakuló konstrukciója, a populista nacionalizmus iránti igény és az annak hullámain érkező, azokat különböző rátermettséggel meglovagoló populista politikusok országonként eltérő mértékben, de a régi és az új tagállamokban egyaránt veszélyeztetik az emberi jogokat, a jogállamiságot, az alkotmányos intézményeket és erősítik az Európa-ellenességet.

---

⁵⁹ Tomasz Warczok, Hanna Dębska, Sacred Law and Profane Politics: The Symbolic Construction of the Constitutional Tribunal, *Polish Sociological Review*, 2014, 188(4), 461-474.

© Majtényi Balázs

MTA Law Working Papers

**Kiadó: Társadalomtudományi Kutatóközpont (MTA Kiválósági
Kutatóhely)**

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Felelős szerkesztő: Kecskés Gábor

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Mezei Kitti, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

E-mail: mta.law-wp@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515